

ב"ה

התקשרות

קונטרס שבועי לאנ"ש חסידי חב"ד לחיזוק ההתקשרות
לכ"ק אדמו"ר רבי מנחם מענדל בהרה"ק רלו"י מליובאוויטש
זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שיחות • אגרות • פניני חסידות לפה"ש • הלכות, מנהגים וטעמיהם • ניצוצות • זמנים

א'מה

ערב שבת קודש
פרשת דברים / חזון
ה' באב התשע"ד

יוצא לאור עלידי
מכון ליובאוויטש שעליד
צעירי אגודת חב"ד באה"ק ת"ו - המרכז

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם

ה' במנחם-אב ה'תשע"ד - י"ב במנחם-אב ה'תשע"ד

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
ו'	ה' במנחם-אב	הל' פרה אדומה פרק ה-ז.	הל' שאלה ופקדון פרק ח.	מ"ע קיג.
ש"ק	ו' במנחם-אב	פרק ח-י.	הל' מלוה ולוה.. בפרקים אלו. פרק א.	מ"ע קח.
א'	ז' במנחם-אב	פרק יא-יג.	פרק ב.	מ"ע קח.
ב'	ח' במנחם-אב*	פרק יד-טו. הל' טומאת צרעת.. בפרקים אלו. פרק א.	פרק ג.	מ"ע קח. קא.
ג'	ט' במנחם-אב**	פרק ב-ד.	פרק ד.	מל"ת שח. שז.
ד'	י' במנחם-אב	פרק ה-ז.	פרק ה.	מ"ע קיב.
ה'	יא' במנחם-אב	פרק ח-י.	פרק ו.	מ"ע קי.
ו'	י"ב במנחם-אב	פרק יא-יג.	פרק ז.	מ"ע קיא.

* השיעור של ערב תשעה באב - ללמוד קודם חצות היום. ** השיעור של תשעה באב - ללמוד במוצאי היום.

זמני השבוע*

צאת הכוכבים	שקיעת החמה***	מנחה גדולה	חצות היום והלילה	סוף זמן ק"ש	זריחת החמה	זמן ציצית ותפילין	עלות השחר**		תאריך
							120 ד' לפני הזריחה	72 ד' לפני הזריחה	
8.04	7.38.0	1.21	12.47	9.19	6.03	4.59	4.34	3.34	ו', ה' במנחם-אב
8.03	7.37.2	1.21	12.47	9.20	6.04	5.00	4.35	3.35	ש"ק, ו' במנחם-אב
8.03	7.36.4	1.21	12.47	9.20	6.04	5.01	4.36	3.36	א', ז' במנחם-אב
8.02	7.35.5	1.21	12.47	9.20	6.05	5.02	4.37	3.37	ב', ח' במנחם-אב
8.01	7.34.7	1.21	12.47	9.21	6.06	5.03	4.38	3.39	ג', ט' במנחם-אב
8.00	7.33.8	1.20	12.46	9.21	6.06	5.04	4.39	3.40	ד', י' במנחם-אב
7.59	7.32.9	1.20	12.46	9.21	6.07	5.04	4.40	3.41	ה', י"א במנחם-אב
7.58	7.32.0	1.20	12.46	9.21	6.08	5.05	4.41	3.42	ו', י"ב במנחם-אב

* הזמנים מתייחסים לאזור המרכז. באזור ההרים והעמקים יש שינויים שעשויים להגיע למספר דקות.
 ** לגבי זמן עלות השחר הנהוג בחב"ד קיימות שלוש דעות. הבאנו את הזמנים לפי הדעה המוקדמת ביותר והמאוחרת ביותר, וראוי להחמיר לפי העניין.
 *** זמני השקיעה כאן הם לפי השקיעה הנראית. אולם אדה"ז בסידורו (יסדר הכנסת שבת) מכיר בשקיעה האמיתית, המאוחרת ממנה בכמו ארבע מינוטין" (לשון אדה"ז שם. שיעור התלוי במיקום ובעונות השנה).

זמני הדלקת הנרות וצאת השבת

פרשת		ירושלים		תל-אביב		חיפה		באר-שבע	
דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש
דברים / חזון	7:00	8:15	7:16	8:18	7:16	7:08	8:18	7:17	8:16
ואתחנן / נחמו	6:54	8:08	7:10	8:11	7:10	7:02	8:11	7:11	8:10

עורך אחראי: לוייצחק שייקביץ • עורך: נחמיה קפלון • הגהה: יוסף-יצחק אולידורט

מו"ל: מכון ליובאוויטש שעליד צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו - המרכז

יו"ר: הרב יוסף-יצחק הכהן אהרונוב

כתובת: ת"ד 14 כפר-חב"ד 6084000, טל' 03-9607588, פקס: 03-9606169

www.chabad.org.il דואר אלקטרוני: chabad@chabad.org.il ISSN 0793-7474 אינטרנט:

"בואו ורשו את הארץ"

ביאור נפלא בדיוק פירוש רש"י: מה החידוש בהבטחה זו על ההבטחות הקודמות לאברהם אבינו ובקריעת ים סוף; וכיצד היה אפשר לכבוש את ארץ ישראל ללא שילוח מרגלים תוך הפלת פחד על האויב באופן שלמעלה מהטבע? • משיחת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

שוב", כדרכו של רש"י בכמה מקומות] – "אלא אברהם כדאי לעצמו, יצחק כדאי לעצמו, יעקב כדאי לעצמו". עד כאן פירוש רש"י. וצריך להבין:

(א) מאחר שרש"י מפרש שמה שכתוב "ראה נתתי" פירושו "בעיניכם אתם רואים", הרי מעצמו מובן שאין זה באופן של שמיעה וכיוצא בזה, ואם כן, לשם מה צריך רש"י להוסיף ולשלול "איני אומר לכם מאומד ומשמועה"?

(ב) מהו כפל הלשון "מאומד ומשמועה"? (ג) רש"י כותב "אין מערער בדבר, ואינכם צריכים למלחמה", ולכאורה: מאחר ש"אין מערער בדבר", אפילו באופן של ערעור בדברים בעלמא – פשיטא ש"אינכם צריכים למלחמה", שהיא התנגדות גדולה יותר מאשר ערעור בדברים בעלמא. ועל פי זה – אפילו אם רש"י רוצה להדגיש ב' פרטים אלו, היה צריך להקדים ולומר שלכל לראש "אינכם צריכים למלחמה", שזהו דבר חמור יותר, ונוסף לזה – חידוש גדול יותר: "אין מערער בדבר", אפילו באופן של ערעור בדברים בעלמא. ואם כן אינו מובן: מדוע כותב רש"י בסדר הפכי – "אין מערער בדבר, ואינכם צריכים למלחמה"?

(ד) רש"י מוסיף "אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין", כדי שהבן חמש למקרא לא יקשה הרי רואים בפועל שהיו צריכים למלחמה, ולכן כותב "אילו לא שלחו מרגלים כו". אבל עדיין אינו מובן: מדוע משנה רש"י מלשון "מלחמה" שכתב לפני זה ללשון אחר – "כלי זיין"? (ה) רש"י מדייק "אילו לא שלחו מרגלים כו",

א. על הפסוק "ראה נתתי לפניכם את הארץ גו" – מעתיק רש"י את התיבות "ראה נתתי", ומפרש: "בעיניכם אתם רואים, איני אומר לכם מאומד ומשמועה", שזהו הפירוש בדיוק הלשון "ראה נתתי".

זאת אומרת: מה שכתוב "ראה נתתי לפניכם את הארץ גו" – קאי על משה רבינו, שהוא מדבר אל בני ישראל ואומר להם "נתתי לפניכם את הארץ". וכמוכח מזה שבהמשך הפסוק נאמר "אשר נשבע ה' לאבותיכם", שמזה משמע שהתיבות שלפני זה הם דברי משה רבינו (כפשטות הכתובים בכל מקום כיוצא בזה – מלבד כאשר מפורש באופן הפכי). וזוהי ההדגשה בדברי משה רבינו – "ראה נתתי גו": "בעיניכם אתם רואים (שנתתי לפניכם את הארץ), איני אומר לכם מאומד ומשמועה".

וממשיך רש"י לבאר את התיבות "בואו ורשו", שלכאורה אינו מובן: לשם מה נאמרה תיבת "בואו"? – אלא הפירוש בזה הוא, שבני ישראל אינם זקוקים לדבר נוסף מלבד "בואו ורשו", וטעם הדבר – כי: "אין מערער בדבר, ואינכם צריכים למלחמה, אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין".

ואחר כך מעתיק רש"י תיבת "לאבותיכם", וכותב "למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב" [ולהעיר: התיבות "לאברהם ליצחק וליעקב" שבדברי רש"י, הם התיבות שרש"י מעתיק מהפסוק (ותיבות אלו צריכות להיות באותיות גדולות), בדוגמת תיבת "לאבותיכם", אלא שבאמצע מוסיף רש"י את התיבות "למה הזכיר

כאשר הבן חמש למקרא לומד את הפסוק "ראה נתתי לפניכם את הארץ גו" – נשאלת אצלו שאלה: מהו החידוש שבפסוק זה לגבי שאר המקומות שבהם למד כבר אודות הבטחת הקב"ה לישראל שיכנסו לארץ, ולדוגמא: הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", וכפירוש רש"י: "הבטחתו של הקב"ה כאילו היא עשויה", ואם כן, מהו החידוש שבפסוק זה?! ועל זה מבאר רש"י שהחידוש שבפסוק זה

היינו, שאין כוונתו לחטא המרגלים (כתוצאה משילוחם), אלא לשילוח המרגלים גופא. ולכאורה: מהו החיסרון בעצם שילוח המרגלים – הרי שילוח המרגלים היה על ידי משה רבינו ("שלח לך – לדעתך"), ו"אותה שעה כשרים היו"¹, ואם כן, מהו החיסרון שבדבר?! (1) לשון הכתוב הוא "אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב". ולכאורה: על פי דברי רש"י ש"אברהם כדאי לעצמו, יצחק כדאי לעצמו,

אין כל הבדל אם יש כאן בקעה או הר או מבצר וכדומה, כי הקב"ה לוקח את בני ישראל "על כנפי נשרים", ומביא אותם – באופן שלמעלה מהטבע לגמרי – לכל מקום שהם צריכים להגיע

הוא – "ראה נתתי", "בעיניכם אתם רואים", היינו: בשאר המקומות שהובטח לבני ישראל שיכנסו לארץ, היה הדבר "מאומד ומשמועה", וכאן נתחדש העניין ש"בעיניכם אתם רואים, איני אומר לכם מאומד ומשמועה".

ומדייק רש"י ב' לשונות – "מאומד ומשמועה": בני ישראל ידעו אמנם אודות הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (שהרי קודם מתן תורה נתן משה רבינו לבני ישראל את "ספר הברית", "מבראשית ועד מתן תורה"²) – אבל עניין זה היה אצלם באופן של "שמועה" בלבד, היינו ששמעו דבר זה והאמינו בזה.

ולאחרי זה, בעת קריעת ים סוף, אמרו בני ישראל "תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך", דקאי על הכניסה לארץ, אבל כאן נאמר הדבר "מאומד" (ולא "משמועה" בלבד): לאחרי שבני ישראל ראו שנתקיימו ד' הלשונות של גאולה, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, שיערו הם (באופן של "אומד" ולא רק "משמועה", אמונה בלבד), שבדאי יתקיים המשך הכתוב "והבאתי אתכם אל הארץ גו", היינו, שכבר הגיע הזמן לקיום ההבטחה על הכניסה לארץ, ולכן אמרו "תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך".

יעקב כדאי לעצמו" – היה צריך להיות סדר הכתוב באופן הפכי: לכל לראש "לאברהם ליצחק וליעקב" – זכותו של כל אחד ואחד בפני עצמו, ולאחרי זה – "לאבותיכם", זכותם של ג' האבות ביחד. ומדוע מקדים הכתוב "לאבותיכם" – זכותם של ג' האבות ביחד?!

וכמדובר כמה פעמים שאין לבאר שהטעם לדיוקים שבפירוש רש"י הוא לפי שכך כתוב בספרי – כי אין ענינו של רש"י להעתיק את לשון הספרי, אלא לבאר פשוטו של מקרא, ובפרט שאינו מקדים לומר שפירוש זה הוא בספרי.

ואדרבה: בנדון דידן לא הביא רש"י את המשך דברי הספרי – "קובע דיופטיין ומחלק" [היינו, שלא היו צריכים לשלוח מרגלים, אלא רק לשלוח אנשים שידועים לערוך שומא כדי שיוכלו לחלק את הארץ (כי "לא התחלקה הארץ במדה... אלא בשומא, בית כור רע כנגד בית סאה טוב כו"')] – מאחר שפרט זה אינו נוגע לפשוטו של מקרא! ולכן בהכרח לומר שכל הפרטים שמביא רש"י בפירושו קשורים הם עם פירוש הכתוב בפשוטו של מקרא, ובאופן שלא חסר ולא יתיר. וכפי שיתבאר לקמן.

ב. [...] הביאור בפירוש רש"י:

(2) משפטים כד, ז ובפרש"י.

(1) פירוש רש"י ריש פרשת שלח.

אדום (שאצלם שייך רק ערעור בדבר בלבד, ולא מלחמה, מאחר שלא באים לכבוש את ארצם), אלא אפילו יושבי הארץ שאותה אתם באים לכבוש, גם הם לא יצאו במלחמה ("אינכם צריכים למלחמה"), כי "נמוגו כל יושבי כנען", "תפול עליהם אימתה ופחד".

ד. וממשיך רש"י – "אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין":

כאשר רוצים להטיל "אימתה ופחד" על האויב שיפחד לצאת במלחמה, הרי הדרך לזה – על פי טבע – כאשר מראים לו שנמצאים במעמד ומצב של חוזק ותוקף גדול, שעניין זה מתבטא ב"כלי זיין".

[וכפי שכבר למד הבן חמש למקרא בפרשת חוקת⁴ שכאשר "ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה", אזי "ויט ישראל מעליו". – אלא ששם היתה הסיבה (לא מפני שבני ישראל פחדו מאדום, אלא) מפני ציווי הקב"ה "אל תתגרו בם גו"⁵].

זאת אומרת: הטלת אימה ופחד על האויב שיפחד לצאת למלחמה – אינה נפעלת על ידי זה שמדברים עמו ומסבירים לו אודות צדק ויושר, כי לא איכפת לו מצדק ויושר! וכמו כן אי אפשר לפעול זאת על ידי חתימות על "חוזה שלום" (על דרך החוזה של "מחנה דוד" וכו'), שאז מתחיל משא ומתן וכו'. אלא הדרך היחידה לפעול שהאויב יפחד לצאת במלחמה היא – כאשר מגלים תוקף וחוזק, ועל פי דרך הטבע הרי זה קשור עם "כלי זיין".

ועל זה אומר רש"י – "אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין", היינו, לא זו בלבד שלא היו צריכים למלחמה בפועל ממש, אלא לא היו זקוקים כלל לפעולה טבעית – "כלי זיין" – כדי להטיל אימה ופחד על האויב, ומה שהיו זקוקים ל"כלי זיין", הרי זה רק לפי ש"שלחו מרגלים", עצם שילוח המרגלים (עוד קודם לחטא המרגלים):

כאשר באו ישראל ואמרו "נשלח אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ גו"⁶ – הראה הדבר שרצונם שכיבוש הארץ יהיה בדרך הטבע, שאז

והסדר בפירוש רש"י הוא "אומד" ואחר כך "שמועה" – כי ה"אומד" הוא של עצמם (של בני ישראל ומשה), מה שאין כן ה"שמועה" היא באופן ש"שאל . . . זקניך גו" (ההבטחה לאברהם אבינו).

זאת אומרת: עד עתה היתה ההבטחה אודות הכניסה לארץ באופן של "מאומד ומשמועה" ("מאומד" – לאחרי יציאת מצרים, ולפני זה – בעת ההבטחה לאברהם אבינו – "משמועה"), ואילו בפרשתנו, כאשר מדובר אודות הזמן ש"אחרי הכותו את סיחון . . . ואת עוג", היינו, שכבר התחיל עניין כיבוש הארץ בפועל ממש – הרי זה באופן ש"ראה נתתי", "בעיניכם אתם רואים", ולא "מאומד ומשמועה" (כפי שהיה עד עתה).

ג. וממשיך רש"י: "בואו ורשו – אין מערער בדבר": הלשון "אין מערער בדבר" מורה שמדובר אודות זה שיש מקום בשכל לומר שביכולתו לערער בדבר, היינו: כאשר מדובר אודות "אדום" (בני עשו), יש מקום לומר שבהיותם מזרע אברהם ויצחק, יתכן שיבואו לערער ולומר שיש להם חלק בארץ שהובטחה לאברהם ויצחק. ועל זה נאמר "אין מערער בדבר".

והטעם לזה – כפי שכבר למד הבן חמש למקרא בפרשת חוקת³ "כה אמר אחיך ישראל גו", ובפירוש רש"י: "מה רצה להזכיר כאן אחוה, אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך, ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו", ומאחר ש"פירש אביכם (עשו) מעל אבינו (יעקב) . . . מפני השטר חוב המוטל עליהם, והטילו על יעקב" – מובן, ששוב אין ל"אדום" שום טענה לבוא ולערער שיש להם איזה חלק בארץ.

וממשיך רש"י – "ואינכם צריכים למלחמה": גם כאשר "אין מערער בדבר", הרי יתכן שיושבי הארץ (לא בני אדום) יצאו במלחמה נגד בני ישראל – לא מפני שיש להם איזה "ערעור", היינו, טענה שכלית שיש להם חלק בארץ (כי "ברצונו נטלה מהם ונתנה לנו"), אלא יציאתם למלחמה היא רק מפני שאינם רוצים ומוכנים לעזוב את הארץ.

ולכן מוסיף רש"י "ואינכם צריכים למלחמה", היינו, לא זו בלבד ש"אין מערער בדבר" מבני

(4) כ. ככא.
(5) פרשתנו ב, ה.
(6) פרשתנו א, כב.

(3) כ, יד.

ועל דרך זה בענייננו: הכתוב מקדים "לאבותיכם" כדי להדגיש שלכל לראש קשורה הכניסה לארץ עם שבועת הקב"ה לאבות של כל אחד ואחד מבני ישראל, היינו, אין הכוונה לזכותם ומעלתם הפרטית של כל אחד ואחד מהאבות ביחד, אלא הכוונה לצד השווה שבהם - עצם היותם "אבות" של כל אחד ואחד מבני ישראל. ונוסף לזה - ישנה גם הזכות והמעלה הפרטית של כל אחד ואחד מהאבות, "לאברהם ליצחק וליעקב", "אברהם כדאי לעצמו, יצחק כדאי

זקוקים לשלוח מרגלים כדי לדעת "את הדרך אשר נעלה בה", היכן יש הר והיכן יש בקעה וכיוצא בזה, "ואת הערים אשר נבוא אליהן", היכן יש עיר בצורה, וכיוצא בזה.

דהנה, כאשר הולכים לכבוש את הארץ בכוחו של הקב"ה בלבד, ללא כל צורך בפעולה טבעית - לא צריכים לשלוח מרגלים כלל, כי מאחר שהולכים בכוחו של הקב"ה, ובאופן ש"ואשא אתכם על כנפי נשרים", הרי אין כל נפקא-מינה אם יש כאן בקעה או הר או מבצר וכדומה, כי הקב"ה

בני ישראל הולכים מתוך בטחון גמור בה', ובאופן ש"אין מערער בדבר", ועד ש"אינכם צריכים למלחמה", כי "תפול עליהם אימתה ופחד"

לעצמו, יעקב כדאי לעצמו", שזוהי זכות ומעלה הקשורה עם ענינו הפרטי של כל אחד ואחד מהאבות. ולדוגמא: אברהם אבינו הוא הראשון שנאמר עליו "כי ידעתי (לשון חבה) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' גו'", ועל דרך זה מובן בנוגע למעלה המיוחדת של יצחק ויעקב.

לוקח את בני ישראל "על כנפי נשרים", ומביא אותם - באופן שלמעלה מהטבע לגמרי - לכל מקום שהם צריכים להגיע, ואין כל צורך בשום פעולה טבעית!

וזהו החיסרון בעצם שילוח המרגלים (גם לולי חטא המרגלים) - שמרגישים צורך לעשות פעולה טבעית כדי לכבוש את הארץ.

וזהו מה שאומר רש"י - "אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין", כי מה ש"שלחו מרגלים" הראה שרצונם בפעולה טבעית, ומאחר שכן - צריכים גם לפעולה הטבעית של "כלי זיין" כדי להטיל אימה ופחד על האויב.

ו. והנה, מאחר שנמצאים במעמד ומצב של "ראה נתתי לפניכם את הארץ", "בעיניכם אתם רואים, איני אומר לכם מאומד ומשמועה", ויודעים שהקב"ה אומר "בואו ורשו את הארץ" - אזי הולכים בני ישראל מתוך בטחון גמור בה', ובאופן ש"אין מערער בדבר", ועד ש"אינכם צריכים למלחמה", כי "תפול עליהם אימתה ופחד".

ז. הביאור מדוע מקדים הכתוב תיבת "לאבותיכם" - קודם שמפרט את כל אחד ואחד מהאבות בפני עצמו ("אברהם כדאי לעצמו כו..."):

על הפסוק "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב", מקדים רש"י ומפרש: "וארא - אל האבות", ונתבאר פעם בזה, שלכל לראש רוצה רש"י להדגיש את שייכותם של אברהם יצחק ויעקב לכל בני ישראל, בהיותם ה"אבות" של כל בני ישראל, שזוהו הצד השווה בשלשת ה"אבות".

ובקרוב ממש זוכים לשלימות כל ארץ ישראל לגבולותיה - "בערכה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר הפרת", בביאת משיח צדקנו, שאז יקויים היעוד "כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך", כולל - ארץ קיני קניזי וקדמוני, במהרה בימינו ממש.

(מהתוועדות שבת פרשת דברים ה'תשמ"ב. התוועדות) תשמ"ב כרך ד עמ' 1956-1958; 1968-1971)

(7 ריש פרשת וארא.)

משיח מחכה בחוסר־סבלנות

כבר עברו את כל הביירוטים והניסיונות

ההוראה לבני־ישראל בדורנו זה, דור האחרון של הגלות – שמכיוון שעומדים בסיום הגלות ד"ערכות מואב" [לפי כל הסימנים בגמרא, ולפי מה שכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו העיד כבר מלפני כמה שנים, שנשאר רק לצחצח הכפתורים, ו"לאלתר לגאולה", ומשיח עומד אחר כתלנו, וכו' וכו'] – מובן שעכשיו צריך כבר להרגיש בגלוי (לא את הקושי של הגלות רחמנא־ליצלן, אלא) שעומדים "בעבר הירדן", נמצאים כבר בעלייה להיכנס לארץ־ישראל בגאולה האמיתית והשלימה, וצריך להיות רק "עמדו הכן כולכם". ובמכל־שכן וקל־וחומר: אם בנוגע להכנות לכניסתם בפעם הראשונה לארץ־ישראל (כשבני־ישראל היו עדיין "בערכות מואב") כבר נרגשה רק העלייה שבוה ("בעבר הירדן") [...]

על־אחת־כמה־זכמה גלות זה האחרון, כאשר כבר עברו עבודת הביירוטים בגלות, וכל הניסיונות עד לחבלי משיח, הדברים המבהילים הבלתי משוערים כלל וכלל (אפילו לאומות העולם) שאירעו בדורנו זה, היה לא תהיה, לא תקום גו' – הרי דבר ברור ופשוט, שעכשיו הוא איך שבני־ישראל נמצאים "בעבר הירדן", ונכנסים מיד לארץ־ישראל, ביחד עם משה רבינו כפשוטו ממש (כפי שביקש בתפילתו "ואתחנן אל ה' גו'") בגאולה האמיתית והשלימה, שאין אחריה גלות, על־ידי משיח צדקנו.

שהוא עומד ומצפה חסר סבלנות לרגע שיגאל את בני־ישראל מהגלות, וזה יכול להיות תיכף ומיד ממש, ועד כדי כך שהגמרא אומרת שמש"ח "ייתב ביני בניי סובלי חלאים וכולן שרו ואסירי בחד זימנא, איהו (משיח) שרי חד ואסיר חד, אמר דילמא מבעינא דלא איעכב" (שרי חד נגע ומקנהו וקושרו ואחר־כך מתיר האחר כו' ואינו מתיר שני נגעים יחד דסבר איבעי לי לצאת וליגאל את ישראל לא איתעכב כדי קשירות שני נגעים).

ועל־אחת־כמה־זכמה שלאחרי כל העבודה דבני־ישראל בהתאם ל"בקולו תשמעו", הרי בוודאי שמש"ח בא "היום", ויתירה מזו – מכיוון שבוודאי עשו בני־ישראל תשובה, הרי ישנה ההבטחה ופסק־דין ברור ש"מיד הן נגאלין", ולא עיכבן אפילו כהרף עין, ובפרט שבוודאי המצב הוא ד"זכו", ובמילא בא משיח "ארו עם ענני שמיא".

...ההוראה בפועל מכל זה:

יהודים צריכים לדעת שבוודאי כבר בא הזמן שמש"ח יבוא, כנ"ל בארוכה, צריך רק שיהיה "עמדו הכן כולכם" עם געגועים למשיח, ובוודאי שעל־ידי זה יפעלו ויגלו ביאתו.

וזה שלעת עתה עדיין לא בא – זוהי קושיא, שכל קושיא באה מהעלם והסתר הגלות, ובוודאי שמש"ח בעצמו יתרצה; אבל אסור שזה יחליש יהודי חס ושלום, אלא אדרבה – זה צריך לעורר עליה יותר נעלית בעבודה "בעבר הירדן" – תוספת מרץ וחיות, להוסיף ביתר שאת וביתר עז ב"משפט" (תורה) ו"צדקה", שמביאים הגאולה, "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

(מהתוועדות שבת־קודש פרשת דברים, תשעה באב (נדחה) תשמ"ח; התוועדות תשמ"ח, כרך ד, עמ' 120-119)

מנהגי בעלז וחב"ד (ב)

כאשר הרה"צ ר' אהרן מבעלז פגש בנשיא דורנו בבואו לפניו בברלין, התבטא "יש לו יד חמה" • על 'נתינת שלום' וחספיפת שיריים; אופן כתיבת השם 'יששכר', ומתי מתחילים להניח תפילין רבינו-תם? סיפורים והשוואת מנהגים • רשימה שנייה

"נטילת שלום" ו"שיריים"

ביום ג' פרשת ויקרא, ד' אדר שני תשמ"א ביקר כ"ק אדמו"ר מבעלזא שליט"א אצל כ"ק אדמו"ר. לאחר סיום הביקור נכנס כ"ק אדמו"ר לתפילת מנחה, ואחר סיום התפלה עברו כמה מניינים של חסידי בעלזא "נעמען שלום" [=ליטול שלום] מכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו. הרבי התבטא אז: אין זה מנהגנו, זהו לכבוד האורח [=האדמו"ר מבעלזא] הרי זה מנהג בעלזא – שיהיו בשורות טובות.

את "מנהג בעלזא" זה חווה הרבי בעצמו, וכך גם לגבי נטילת שיריים. בהזדמנות מסוימת ביאר הרבי את חילוקי המנהגים "בין חסידות חב"ד וחסידות פולין בעניין נתינת שלום לרבו" (תורת מנחם כרך ט' עמ' 184). כמו כן ביאר בהזדמנויות שונות (השווה: 'תורת מנחם' כרך ו' עמ' 76; ח' עמ' 242; טו עמ' 226; לב עמ' 29. 46), כי אין זו דרכה של חב"ד לחטוף "שיריים".

למרות זאת, הרי שבאותו ביקור (הנזכר בראשית הרשימה), אותו ערך הרבי באלמוניות אצל הרה"ק ר' אהרן מבעלזא (ראה 'ימי מלך' כרך א' עמ' 466) – קיבל הרבי ממנו באותה הזדמנות "שיריים"! לימים סיפר על כך הרבי להרב יחזקאל בסר, ממנהיגי אגודת ישראל בארצות הברית (והדברים נחשפו בראיון שהעניק הנ"ל ל'כפר חב"ד' גליון 650 עמ' 22):

פגשתי בו בברלין... הוא היה גם צדיק גדול וגם

ידען גדול... בלטה הבקיאות שלו בחלק "אורח חיים". הוא העניק לי 'שיריים' ואף דיבר בענין ההלכות של השיעור הדרוש לברכה ראשונה ואחרונה... אחד ממלווייו של הרבי באותו ביקור, חסיד גור בשם ר' איצ'ה מאיר פירסטנברג סיפר לרב בסר, שהוא זוכר את היום בו הרבי מבעלז הגיע לברלין. הרבי, שהיה אז אברך צעיר אמר לי, הייתי רוצה להכיר את הרבי מבעלז, והלכנו יחד. היה קהל רב. כל אחד נתן לרבי מבעלז שלום, והרבי מבעלז היה נותן שלום עם מגבת על היד. כאשר הגיע הרבי בתורו לתת לו שלום, הגביה הרבי מבעלז את ראשו, הוריד את המגבת והושיט את ידו לשלום. הרבי היה לבוש כמו אדם פשוט, אך הבעלזער הסתכל עליו ואמר: "יש לו יד חמה"...

'שאלה' חצופה

במעמד 'חלוקת דולרים' שהתקיים בי' בסיוון תש"נ (התוועדות תש"נ כרך ד' עמ' 325) אמר הרבי:

ההנהגה של ליובאוויטש – שזוהי אגב גם ההנהגה של בעלז – בענין (אי) שינה בסוכה, ידועה ומפורסמת – עוד מזמנו של אדמו"ר האמצעי, שנוסף לכך שהיה בעצמו למזן גדול, התנהג כך מפני שכך התנהג אביו אדמו"ר הזקן, בעל התיא והשולחן-ערוך! את הביאור ההלכתי בנושא העניק הרבי בהרחבה שנים רבות לפני כן (ראה לקוטי שיחות כרך כט עמ' 219-211, ובתרגום ללשון-הקודש

הברכה' – להתחיל להניח תפילין רבינותם מיום הבר'מצוה; וכן מה נהוג ללמוד בעת הנחתן (בלשון הרבי: "האם עניינים שקשורים בעמקות?"). כ"ק האדמו"ר מבעלזא השיב שהסדר בבעלזא הוא שמתחילים בהנחת תפילין דרבנו תם אחרי החתונה ואף מאוחר יותר (אחר שנה ראשונה), ולומדים בהם משהו בתורה כפרשה בחומש (חוברת הנ"ל עמ' ל).

מתן שם לבת

בכ"ו מרחשון תשי"א (אגרות קודש כרך ד' עמ' מח) כותב הרבי על הצורך במתן שם לבת ביום הקריאה הסמוך:

בספר טעמי המנהגים ח"ד ע"ב (בדפוס ירושלים ת"ו תשי"ז ע' שצז) הביא – "שמעתי בשם הרה"צ וכו' [מהר"ש] מבעלזא לקרות שם לבת לאחר ה' ימים כו" עיין שם – ומי יודע אם שמועה אמיתית היא. ובכל אופן, אנו אין לנו אלא הוראות נשיאנו. עיין ספר חסידים סי' תתשא.

יצויין כי בגוף המכתב עצמו מביא שזוהי הוראת אדמו"ר הזקן שהדגיש "שאף שיש טעם הנותן מקום לומר לחכות בקריאת השם עד קריאת התורה דשבת קודש, בכל זאת מפני טעמים ידועים אין לעשות כן, ויקרא שם לבתו ביום הקריאה הקרוב ליום הלידה". "טעמים ידועים" הם, ככל הנראה, לפי דברי הרבי בהזדמנויות אחרות: (א) "כניסת נפש הקדושה" היא תיכף בלידתה ובעת נתינת השם, ולמה לאחרי (לקוטי שיחות כרך יד עמ' 250).

(ב) ענין זה קשור עם זירוז הגאולה (התוועדויות תש"נ כרך ג' עמ' 364). וראה גם 'דרכי חיים ושלום' סימן ריט (בשם אביו הגה"ק בעל בני יששכר).

תחנון בהילולת צדיקים

יום חמישי כ"ב מרחשון תשל"ה. אחר קריאת התורה נכנס לשוחח עם הרבי אדם בעל אישיות תורנית. להלן קטע מתוך השיחה ('מקדש מלך' כרך ד' עמ' שצח):
שאלה: נוכחתי היום כשהתפללו בבית הכנסת

ב'שולחן מנחם' כרך ג' עמ' רטרכא). אלא שבשנת תש"נ התבטא הרבי כי לאותם המחפשים לחרחר ריב, לעורר מחלוקת ושנאת חנם אין להתייחס: ובוודאי לא לענות ולהסביר להם בפלפול של הלכה, כאילו יש כאן שאלה בענין של הלכה... ואין לך חוצפה גדולה מזו כלפי אדמו"ר הזקן (בעל התניא והשולחן-ערוך) לעורר שאלות בענין שינה בסוכה!

שבת יששכר

בביקור תשמ"א הנ"ל התעניין הרבי כיצד נהוג בבעלזא בעניין כתיבת השם יששכר – בשני שיניין או בשניין אחד? והשיב האדמו"ר מבעלזא כי זקנו הרה"צ ר' יששכר דב (תרי"ב – כ"ב מ"ח תרפ"ז) – נהג בכתיבת שיניין אחד, והרבי ביקש לשמוע ביאור עליך.

באותה שנה, במכתב מב' דראש חודש תמוז אותו שלח הרבי לאחד מראשי אגודת הרבנים בארצות-הברית, מצוי הסבר לפשר התעניינות הרבי בנושא. וכך נאמר שם (לקוטי שיחות כרך ל' עמ' 287):

להערה מאז אודות "יששכר-יששכר" – מה שאמרתיה היה לא בעצם הענין, שהרי שקלויטרו ומבואר הוא בכמה מקומות ובפרט בספרי שמות גיטין (כולל – על-דבר חילוקי המדינות בזה), וכן בנוגע לקריאת-התורה (נקבצו השיטות ב'תורה שלימה' לויצא על-הפסוק), אלא אודות הסתירה מיינה וביה – שהספרים דראשי הגזע נקראו בפי כל, בני ושער – יששכר, וחתומת וקריאת האנשים בשיניין אחת.

הכוונה כמובן, ל"בני יששכר" ו"שער יששכר" (שמות הספרים), מה שאין כן בחתימת שם. וקל-להבין.

'רבינותם' – מאימתי?

באותו ביקור של האדמו"ר מבעלזא אצל הרבי דובר גם אודות מנהג הנחת תפילין דרבינותם בבעלזא. כ"ק אדמו"ר התעניין מתי מתחילים בכך – היה ניכר שהתעניינותו של כ"ק אדמו"ר היא בעיקר האם נהגו בבעלזא כמנהג צאצאי ה"בני יששכר" על פי הוראתו – וכן של צאצאי בעל ה'יכל

מה: בכל השבתות שמפסח ועד שבועות היה רבינו [הרה"ק ר' אהרן] אוכל גם מצה בכל הג' סעודות של שבת.

שיחות לנשים

כב' קדושת אדמו"ר מוהריי"צ השמיע כמה פעמים שיחות ודברי חיזוק לפני נשי ובנות ישראל. כ"ק אדמו"ר נהג כן כמה פעמים בשנה בקביעות. ובמנהגי בעלז' עמ' נד: בערב יום כיפור לפנות ערב אמר [הרה"ק ר' אהרן] דברי ברכה והתעוררות לנשים.

התעוררות וגם ברכות

"בערב יום הכיפורים אחרי מנחה נוהג כ"ק אדמו"ר לברך את כל בני ישראל.. בברכת חתימה טובה.." ספר המנהגים - נעתק ב'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' קצא; ומשנת תשמ"ב (שם עמ' קצג): לא היתה זו ברכה בלבד אלא שיחה, שבה היה הרבי משלב גם את ברכתו [וראה שם עמ' קצד - לעניין בנייהבית]. הנהגה דומה נזכרה גם במנהגי בעלז' עמ' נד: בבעלז' אמר בערב יו"כ ג' פעמים התעוררות ומוסר, א) בחדרו לפני משפחתו, שם התכנסו אנשים נשים וטף. ב) בחדר הגדול לפני נשי העיר. ג) בבית הכנסת.

גם להן יש 'תורה'...

ב'היום יום' כה מנחם-אב נאמר בזה הלשון: שגם על בת צריך לומר לתורה (ולחופה ומעשים טובים) על-פי מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות יז, א) נשי במאי זכיין באיקרוי כו' ובאתנוי כו' ונטרין כו'.

וראה במנהגי בעלז' עמ' עו:

בבעלז' היה המנהג לברך מי שנולדה לו בת למזל טוב, בברכה זו כמו שמברכים לבן הנולד היינו שיזכה לגדלה לתורה ולחופה ולמעשים טובים. פעם אמר מרן [הרה"ק ר' אהרן] זצ"ל הטעם, מפני שגם לנשים יש תורה, כמו שכתוב "אל תטוש תורת אמך".

כאן וראיתי שאמרו תחנון, והדבר היה לי לפלא: ... שהרי יום זה הוא יום ה"אירציט" של הקדוש הרה"צ רבי ישכר דוב מבעלזא? וכ"ק אדמו"ר השיב:

כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע - אביו של כ"ק מו"ח אדמו"ר - אמר לו פעם בעניין זה - אין זמן כה מתאים לבקש ולהיענות כבימים אלו.

כפילת תיבות

באחד ממכתביו נקט כ"ק אדמו"ר באופן ברור "להימנע מכפילת תיבות בתפלה" (אגרות-קודש כרך ז"ך עמ' תקכד) [וראה עוד אגרות קודש כך ח"י עמ' ככו]. השווה ל'מנהגי בעלז' עמ' ט - אודות מהרי"ד זצ"ל שבין הוראותיו לש"ץ - "שלא לחזור על תיבה אחת פעמיים".

רבינו תם לאבל

לעניין זה קבע הרבי ('התועדויות תשמ"ח' כרך ב' עמ' 585 וראה גם שם עמ' 573):

בנוגע למעשה בפועל - מעשה רב - ידוע שמניחים תפילין גם ביום הראשון, ואפילו תפילין דרבינו תם..

השווה (שם): "רבינו [הרה"ק ר' אהרן] כשהיה אבל, הניח תפילין של רבינו תם".

מצות מצוה

"כשאכל אדמו"ר מצות... היה זה מן המצות שאפו עכורו בערב-פסח" (אוצר מנהגי חב"ד פסח עמ' מא. וראה שם עמ' רנח). וב'מנהגי בעלז' עמ' לח: בכל הפסח היה רבינו [הרה"ק ר' אהרן] אוכל רק ממצות מצוה של ערב פסח.

מצות בסעודת שבת

כ"ק אדמו"ר נהג לאכול מהמצות שנתרו מימי הפסח, בכל עת שנטל ידיו לסעודה.. בסעודות השבת.. שבנוסף לחלות.. אכל גם מהמצות ('אוצר מנהגי חב"ד' עמ' רנח). השווה למנהגי בעלז' עמ'

הלכות ומנהגי חב"ד

ערב שבת קודש

ה' במנחם־אב

יום ההילולא של האריז"ל - מעורר בפשטות - שנוסף להוספה ב'משפט' ו'צדקה' בכלל, שהם בהדגשה מיוחדת אצל האריז"ל - שיוסיפו בכל הפעולות והפצת המעיינות חוצה "זאת החכמה", ובפרט כמוסבר בתורת חסידות חב"ד¹.
ב'שבת חזון'² לובשים בגדי שבת³.

שבת קודש פרשת דברים

ו' במנחם־אב, 'שבת חזון'

בקריאת התורה מסיימים לכוהן "כאשר דיבר לכם" ומתחילים ללוי "איכה אשא לבדי", כנדפס בחומשים הרגילים⁴.
גם השבת עורכים 'סיום' עם סעודה⁵.

מנחה⁶. פרקי־אבות - פרק ג'.
מוצאי שבת: מבדילים על היין⁷.

יום שני

ה' במנחם־אב, ערב תשעה באב

אחר חצות היום, לומדים דברים המותרים בתשעה באב, כמו איוב, ובדברים הרעים שבירמיהו, ומדרש איכה⁸.

אמירת שיעורי חת"ת היום: לכתחילה - לפני חצות היום⁹. כדיעבד - עד השקיעה⁹. לימוד רמב"ם: רק לפני חצות¹⁰ (השלמה - רק במוצאי תשעה־באב). לימוד ענייני בית־הבחירה: כמו בחת"ת דלעיל¹¹.

6 הסיבה לאריכות הקטעים לעולים בקריאת התורה בפרשת 'אתחנן' במנחת־שבת ובימי שני וחמישי, היא לכאורה מפני שאין רוצים לסיים או להתחיל ב'בית פעור'. וע"ע.

7 בלוח כולל־חב"ד, ע"פ הרמ"א סי' תקנ"א ס"י, כתב שנתנים לשתות לתינוק שהגיע לחינוך בענייני ברכות, אך עדיין אינו יודע להתאבל על ירושלים [ובאמת קשה להגדיר מצב כזה. וראה א"א להרה"צ מבוטשאטש על אתר ובס' 'קיצור הלכות' מילואים לסי' רצה], ואם אין תינוק - שותה המבדיל בעצמו, ע"כ. וראה שיחות קודש תשל"ח ח"ג עמ' 496 (בהוצאה החדשה: ח"ד עמ' 388), שבמוצאי־ש"ק מטר"מ, ב' מנ"א, שכח המבדיל [הת' הר"ר ישראל־מרדכי ש' קאזאמינסקי] והחל לשתות את היין מהכוס, והרבי הורה בידו תנועת־תמיהה, ואמר [או סימן בידו] שיתנו לילד לשתות [היו שם מעט בחורים. הילד היה אלחנן־דוב שלי בר"ד מרוזוב, בן י"א אז, שחונך בביתו שלא לשתות מהיין ולכן סירב לראשונה, ושוב סימן לו הרבי לשתות, ולבסוף נענה] וכשהילד שתה, חיך הרבי [ביותר, ויצא לחדרו] (והוא מרשימת הרה"ח ר' שלום־יעקב שלי חזן. ההוספות במסגרת מפי ר' אלחנן ואחרים שהיו שם).

8 לוח כולל־חב"ד (מנהג ישראל, רמ"א סי"ס תקנ"ג).

9 כיוון שאף בת"ב עצמו אחה"צ (שאסור מדינא) אומרים חת"ת כדלהלן.

10 כן הוא ב'מורה שיעור' להרמב"ם (מוגה).

11 ע"פ ההוראה ללומדם בת"ב אחה"צ (כדלהלן הערה 61). וראה להלן הערות 51, 52.

1) 'התנועות' תשמ"ט ח"ד עמ' 109.

2) 'מצווה לפרסם (ובשם אומר)' אודות תורת הרה"צ מברדיצ'וב בעניין 'שבת חזון' ש'חזון' מלשון ראייה, שבו מראים לכל אחד ואחת את המקדש דלעתיד מרחוק - 'התנועות' תשמ"ח ח"ד עמ' 132.
3) ספר־המנהגים עמ' 46, שכן נהג אדה"ז, וישנן לפוסקים הדנים בעניין זה, וראה גם בהוספות לשר"ע אדה"ז חלק ה' עמ' 1846 בשולחן־הגיליון. [במהדורה החדשה לא מצאתי זאת, אלא ב'שער השמועה' שבסוף חלק השו"ת, סי' טו (עמ' רו). וציינו לס' 'שאלות ותשובות הרב' סי' ל. שם העיר, שלפי המבואר בזה בפוסקים, אין זו 'רשות' בלבד, אלא **שאסור** ללבוש בגדי חול, מצד אבילות דפרהסיא בשבת].

4) כך נהגו אצל כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע בליובאוויטש, ולא כנדפס בס' המנהגים ס"ע 31 ובלוח כולל־חב"ד. וראה בקשר להנהגה זו ב'לוח השבוע' לשבוע שעבר, הערה 4.

בלקוטי־שיחות חלק לד עמ' 231 ציין הרבי במכתבו הכללי "יום ועש"ק, פ' איכה אשא לבד" וביאר בהערה שם שהוא ע"ד הקדמת רפואה למכה. וכן ביחית ג' מנ"א תשמ"א לילדי צבאות ה', שיחות קודש ח"ד עמ' 327 ס"ב: "ותמורת' איכה ישבה בדד' בתשעה באב - הנה כאשר ייפכה ימים אלה ללשון ולשמחה ולמועדים טובים - יאמרו 'איכה אשא לבדי'!" (תודה להרב מנחם מענדל ש' רייצס).
5) סה"ש תנש"א ח"ב עמ' 708 (ננתק ב'לוח השבוע' בשבוע שעבר).

במנחה אין אומרים תחנון¹². סעודה המפסקת¹³:

נהוג לשבת על הארץ (בהפסק איזה דבר¹⁴)
ואין חולצים הנעליים. ואסור לאכול שני תבשילים,
אבל פירות חיים או חמאה וגבינה חיים, אפילו כמה
מינים, מותר. ואסור לשתות משקאות חריפים,
וקפה או תה מותר. לא ישבו לאכול שלושה ביחד,
ואם אכלו – לא יזמנו. מותר לאכול עד השקיעה.
נוהגים לאכול [בסוף הסעודה – פת טבולה
באפר, וכן] ביצה קשה וקרה טבולה באפר, על-
שם הכתוב "ויגרס בחצץ שני, הכפישני באפר".
ואם אוכלים תבשיל בסעודה המפסקת, יש נוהגים
לאכול את הביצה אחרי ברכת המזון¹⁵.

יום שלישי

צום תשעה באב¹⁶

12) את פרקי המשניות שאומרים חיובים ובעלי יארציט אחרי
התפילה, אומרים בתפילה זו כרגיל, ראה להלן ע"י ציון 30, שמתירים
זאת אפילו בת"ב אהה"צ.

13) ע"פ לוח כולל-חב"ד.

14) המקור להימנע מלשבת על הקרקע ממש, מובא בשע"ת סי'
תקנ"ב ס"ק ג. וראה כף-חיים שם ס"ק לט, ובילקוט-יוסף ח"ז עמ'
קכט, המקילין בזה. וראה בארוכה בס' 'מנהגי ישראל תורה' שם ס"ק
ו. באבילות ובתשעה-באב, יש הרביע על ארגו נמוך, שגובהו מעל ג'
טפחים (וכן דעת בעל 'מנחת שלמה' בס' הליכות שלמה על ת"ב
הע" 14, נדפס בקובץ 'שורון' גיליון יד עמ' תשפז, וציינו שזה דלא
כמהרש"ם בס' דע"ת יו"ד סי' שפז ס"ב).

15) כמדומני שמנהגו שאומרים 'שיר המעלות', כהוראת אדה"ז
בסידורו (נעתק בשער הכולל פל"ד ס"ב ובפסקי הסידור שבסוף
השו"ע הוצאת קה"ת ח"א במהדורה הישנה עמ' 349, ומשום-מה
נשמט מהמהדורה החדשה עמ' תרכו) לומר זאת **בכל יום** שא"א
תחנון (ואין מוסיפים על האבלות יותר מהמכורח, ואולי אדרבה –
יש בזה משום עידוד, כבכמה עניינים).

16) בעניין חולה בתשעה באב, בעלמא נהוג לפסוק שיאכל כרגיל
(וראה פסקי-תשובות סי' תקנ"ד ס"ק ט, שם מביא גם את אלה
שהחמירו לאכול בשיעורים וכיו"ב. נטעי-גבריאל בין המצרים ח"ב
פרק סו הערה ח), וכן שמעתי מכמה מרבני אנ"ש שאינם מכירים
כלל פסיקה כזו שיאכל בשיעורין בדומה ליוהכ"פ. ואף שבשו"ת
הצמח-צדק או"ח (במהדורת תשנ"ד: סי' קח"ק) מציע לאכול
בשיעורים, הרי שם מדובר: (א) למי שרוצה להחמיר, וגם זה – רק
(ב) לבריאים (שבגלל המגפה דאו"ר חייבים היו גם הם לאכול).
ומה שהביא הרבי עניין "כדי-אכילת-פרס" דווקא ב'מנהגי בין
המצרים (ותענית ציבור) (בסוף 'רשימות על מגילת איכה' להצמח-
צדק, קה"ת תשי"א, עמ' 61, ומשם לספר-המנהגים עמ' 45),

ביום שני, לפנות ערב, חולצים את הנעליים
ומסירים את הפרוכת¹³ [וכיסיי הבימה ועמוד
הש"ץ].

בתשעה באב נועלים נעלי גומי וכד או סנדל
שאינו של עור. ודלא כהמחמירים בזה¹⁷.

מדליקים אור רק כפי הנחוץ לתפילה ולקריאת
הקניות, ולא יותר¹⁸.

אחר שמונה-עשרה – קדיש תתקבל. יושבים¹⁹
על הארץ (כנ"ל) וקוראים 'איכה'. בכל פרק
המתחיל 'איכה' מגביהים את הקול יותר¹³. פסוק
'השיבנו' האחרון, אומר הקהל בקול רם יחד עם
החזן²⁰.

בספר-המנהגים מובא סיפור על הרה"צ מרוז"ן

כשהכונה כנראה לחידושו האמור של הצ"צ, לכאורה כוונתו בשני
הקטעים הללו (שיעור עיניו **בד' צומות** [=שבצומות האחרים לכ"ע
אין אוכלין בשיעורין] בככותבת, ושיעור אכילת פרס) היא רק לעניין
זה, שמי **שאכל** בשיעורין בכל התעניות נקרא 'מתענה' ויאמר עננו
ויעלה לתורה (כמ"ש בפסקי תשובות סי' תקס"ו אות ו בשם שו"ת
מהר"ם שיק סי' רצ, מרחשת ח"א סי' יד, ובשם הגרש"ז אויערבך,
הובא גם בש"ש כהלכתה בהערות ס"פ לט). וראה קובץ 'אהלי
שם' גיליון 3, עמ' קח. חולה וקטן האוכלים סעודה, אומרים [שיר
המעלות] – כדלעיל בהערה הקודמת] 'נחם' בברהמ"ז רק לאחר
'הרחמן', כיוון שיש פלוגתא אם לאומו בברכה שלישית (ראה שער-
הכולל פל"ד ס"ט, נטעי-גבריאל פרק סו סעיף יא ושי"נ).

17) עיין שערי-תשובה ואחרונים בסימן תרי"ד. דרכי-חיים-ושלום
ס"ק תרע"ג – ספר-המנהגים עמ' 46.

18) שו"ע סי' תקנ"ט ס"ג, וראה 'מנהג ישראל תורה' שם ס"ק ז.

ה' נרות הנהוגים בעמוד הש"ץ, מדליקים היום וגם מחר כרגיל.

מי שיצא לצרכיו, מותר ליטול ידיו עד קשרי אצבעותיו לתפילה
(שו"ע אדה"ז סי' תרי"ג ס"ד-ה). ותמיד רצוי לגעת במקום המכוסה,
כדי ליטול ולברך אשר יצר בידיים נקיות, שם). במטה-אפרים שם כ'
שהנוטל בכל השנה ג"פ יכול גם עתה ליטול כך, והובא בכמה ספרים
ללא חולק. ולפ"ז ניתן בשחרית, לאחר לבישת הבגדים, ליטול ידיו
שוב עם מגבת כנהוג כל השנה (אלא שרק עד קשרי אצבעותיו) כדי
לברך ברכת-השחר. בדברים שבין איש לאשתו נוהגות היום כל
ההרחקות שבסי' קצה' (כמבואר בשו"ע אדה"ז סי' תרט"ו ס"א
ביוהכ"פ, ודין ט"ב זה ליו"כ כדבריו בקו"א יו"ד סי' קפ"ד ריש ס"ק
ב). ועפ"ז יש לדון בקשר ל'קוואטר' כשחל ברי"מ היום (ראה גם
בנטעי-גבריאל ח"ב פרק פא סי"ז והערה כ). אך המוהל הרב אלי
שי' לנדא מוסר שאין נמנעים מזה (בת"ב וביו"כ).

19) היינו לא רק שלא יישב על הספסל, אלא שיש לקרוא איכה
וקניות לא בעמידה אלא דווקא בישיבה על הקרקע. כן הביא בס'
'מנהג ישראל תורה' שם ס"ק ה מס' נוהג כצאן יוסף, ומשמעות
הרוקח, מהר"ל, כל בו וסדר היום, עיי"ש.

20) רמ"א סי' תקנ"ט ס"א.

חצות היום, נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים, היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בתשעה באב²⁹.

לעניין לימוד חסידות, משמע שמותר³⁰. אין נוהגים לישון על הארץ או לשים אבן תחת הראש²⁷.

שחרית:

שיעור נטילת ידיים שחרית בתשעה באב – רק עד קשרי האצבעות³¹. אם יש לכלוך על-גבי העיניים והרגילות היא לשטוף לכלוך זה במים – מותר³². אין מברכים "שעשה לי כל צורכי"³³ עד למחרתו³⁴. בשחרית³⁵ אין מניחים טלית ותפלין³⁶.

(29) אג"ק חלק יא עמ' שו. ומציין שם ללוח היום-יום ביום זה, והכוונה לומר שלימודי יארצייט דינים כמו שיעורי חת"ת. (ומה שבתשעה באב תשמ"ח סיים הרבי במנחה דת"ב את המשניות דמו"ק, היתה הנהגה חד-פעמית).

(30) בספר-המנהגים עמ' 77 מובא בשם הרה"צ הרה"ח ר' הלל מפארטש ז"ל, שאבל ר"ל בימי השבעה לומד פנימיות התורה. והרי אבל חמור בעניין זה מתשעה באב, כמבואר בטור יו"ד ס"ו ס"ס שפד. וראה 'רשימת היומן' עמ' קנה, שכ"ק אדמו"ר מהורש"ב למד פעם דא"ח בתשעה באב, "וכנראה למיגרס בעלמא" (כ"כ המאירי מו"ק כא, בקשר לדברי מוסר). וראה גם ספר-המנהגים עמ' 46 והערה 11. וע"ע 'לשמע אזן' ס"ע רטו. ומ"מ רצוי ללמוד מעניינא דיומא, ראה המובא לעיל הערה 30.

(31) שם עמ' 47. ובמכתב המצויין שם: "בתשעה באב, מפני החלישות שבקדושה אין הטומאה מתאוה כל-כך לשרות... ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו" – אג"ק ח"ג עמ' קמו, עיי"ש. וראה לעיל הערה 19.

(32) לוח כולל-חב"ד, 'על פי שו"ע אדה"ז ס' תרי"ג ס"ג.

(33) סידור אדה"ז, וכן הוא בכתבי האריז"ל – ספר-המנהגים שם.

(34) הוראת הצמח-צדק בשם רבנו הזקן. ודלא כיש נוהגים לברך בלילה כשנועל הסנדל – ספר-המנהגים שם.

(35) ולכאורה, כיוון שאין מניעה ללמוד היום פנימיות התורה (ראה לעיל הערה 31), הנוהגים לומר פרק תניא לפני התפילה (סה"ש תשמ"ט ח"ב עמ' 412, ובכ"מ. ובסה"ש תש"נ ח"א עמ' 246: "על הסדר, או באופן אחר"), יאמרו זאת גם היום (ועדף ללמוד מעניינא דיומא, כמו באגה"ת פ"ז).

(36) ע"פ ס' המנהגים, מטור ושולחן-ערוך סימן תקנ"ה ס"א. בטור כתב "ויש שאינן רוצין לשנות המנהג, וגם אינן רוצין להיות בלא ציצית, ומתעטפין בטלית-קטן תחת בגדיהם". ובב"י בשם האגור (ס' תתמו) "היחידים לובשין ט"ק תחת בגדיהם בלי ברכה". ובשו"ע ס"א כתב זאת כמנהג כללי: "לובשים ט"ק תחת הבגדים בלא ברכה". הביטוי "תחת בגדיהם", הוא בניגוד לדברי הטור ס' ח והשו"ע שם ס"א "עיקר מצות ט"ק ללבוש על בגדיו" – ז"א שמדין השו"ע (והרמ"א – שלא הגיה ע"ז מאומה) שאין להוציא הציציות לחוץ עד חצות (כמ"ש בלוח דבר בעתו, וכן נהגו בישיבת תול"ת בצרפת), ודלא כמנהג העולם ואנ"ש. הברכי יוסף שם הביא שראה להמקובל מהר"ר שלום שרעבי שהניח ט"ת כרגיל בשחרית. אך

וחסידיו, בקשר לזריקת 'בערעלאך' ומעשי שובבות בתשעה באב. כנראה הובאו הדברים כדי שלא ירבו באבלות יותר מדי²¹.

אחר הקינות – 'ואתה קדוש', קדיש [שלם, ללא תתקבל²²]. עלינו, קדיש יתום¹³. אָבֵל בתוך ה'שבעה' ראשי ללכת לבית-הכנסת בלילה וביום עד גמר הקינות²³.

תלמוד תורה:

אפילו בתשעה באב, ש"אסור לקרות בתורה... משום שנאמר 'פיקודי ה' ישרים משמחי לב'²⁴ – חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע, אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה²⁵.

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע היה לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב מדרש 'איכה רבה', וסוגיית 'רבי יוחנן' דפרק הניזקין (גיטין נה סע"ב – נח סע"א)²⁶. גם במשך המעתי-לעת דתשעה באב יש לערוך 'סיום' (על מסכת מועד-קטן, שהוא מהעניינים המותרים ללמוד ביום זה)²⁷.

בנוגע ללימודי יארצייט בתשעה באב: עד חצות היום, לימוד משניות דאחרי התפילה הוא בפרקי דתענית²⁸ ומועד-קטן (פרק ג) הידועים, ולאחר

(21) וראה 'תורת-מנחם' תשי"א ח"ב עמ' 262: "בליובאוויטש היו משחקים בתשעה באב עם 'בערעלאך'... ולא היה זה 'שלא ברצון חכמים'...".

(22) קדיש של הש"ץ: יאה שלמא – כיוון שהוא לאחר אמירת פסוקים, ללא תתקבל – כי כבר אמר תתקבל מיד אחרי שמו"ע. וראה ערוך השלחן שם ס"ג. וע"ד האמור במג"א ר"ס תרצ"ג.

(23) לוח כולל-חב"ד, ע"פ שו"ע ונו"כ ס' תקנ"ט ס"ו.

(24) שו"ע או"ח ר"ס תקנ"ד.

(25) וראה לקוטי-שיחות חלק ט' עמ' 250, שבשנת תש"ל המליץ כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו, כשהורה באותה שנה על עריכת משמרות ללימוד במשך כל היממה דתשעה באב, שהמתאים ביותר בלימוד עניינא דיומא הוא רשימות כ"ק אדמו"ר ה'צמח-צדק' על מגילת איכה. בספר-השיחות תשמ"ח ח"ב עמ' 547 הערה 63 מובא "שביום י"ז בתמוז ותשעה באב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים) פרשת היום ע"ד 'צום הרביעי' ו'צום החמישי' (על-דרך שבכל יום אומרים שירו של יום וכיוצא-בזה)". פרשת היום: מלכים"ב, כה, איכא. ירמיהו לט, ב"י.

נב, יב, כו. דברי הימים"ב לו, י"כ.

(26) ספר-המנהגים.

(27) ספר-השיחות תש"נ ח"ב עמ' 579 הע' 189 (ועד"ז בכ"מ, כגון לקוטי-שיחות כרך כד עמ' 336, כרך כח עמ' 287, סה"ש תשמ"ח ח"ב עמ' 564 הע' 117 וסה"ש תנש"א ח"ב עמ' 708 ועמ' 733).

(28) אולי הכוונה למשניות ממסכת זו העוסקות בענייני התעניות, מפ"א מ"ד עד ספ"ג.

אין אוחזים את הציציות בברוך-שומר ובקריאת שמע³⁷.

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע היה לובש הטלית בבוקר ופושטו, ואחר-כך מניח התפילין ומתפלל בהן - כל זה בחדרו, שלא ירגישו בדבר. ובעת שהתפללו - אמר תהילים וכיו"ב³⁸.

הש"ץ אומר 'עננו' בין 'גואל ישראל' ל'רפאנו'. שכח לאומרה ונזכר קודם שאמר "ה" מחתימת רפאנו - חוזר ואומר 'עננו' ו'רפאנו', ואם כבר אמר "ה" - אומר 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' וחותר: "ברוך אתה ה', העונה בעת צרה ושומע תפילה". שכח גם שם - אומרה בכרכה בפני עצמה אחר 'שים שלום'³⁹.

בשחרית אין נשיאת כפיים, ואין הש"ץ אומר: "אלוקינו ואלוקי אבותינו, ברכנו...". אין אומרים תחנון. הש"ץ אומר חצי קדיש. קוראים לשלושה אנשים⁴⁰ בפרשת ואתחנן "כי תוליד בנים", והשלישי הוא המפטיר. חצי קדיש⁴¹. הפטרה בירמיהו (ח, יג) - ט, כג) "אסוף אסיפם"⁴². אומרים "הללו", מחזירים

הספר לארון, ואומרים הקינות. כ"ק אדמו"ר מהורש"ב היה עולה למפטיר.

ולפעמים בשחרית וגם במנחה²⁷. אמירת כל הקינות⁴³. אשרי. ובא לציון גואל, ומדלגים פסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלא תתקבל. עלינו. קדיש יתום. בסיום תפילת שחרית אין אומרים 'שיר של יום' ו'אין כאלוקינו'. לאחר מכן קורא כל אחד ואחד לעצמו 'איכה'⁴⁴.

אם יש ברית-מילה, מלים אחר הקינות⁴⁵. האב והאם, המוהל והסנדק מותרים ללבוש בגדי שבת (אך לא נעליים) עד אחר המילה. מברכים על הכוס ונותנים לתינוקות⁴³.

אין 'שאלת שלום' בתשעה באב. וכן אין לומר 'בוקר טוב' וכדומה, או לשלוח שי לחברו. מי שאינו יודע מכך ונותן שלום, משיבים לו בשפה רפה ובכבוד ראש, וטוב שיודיענו שתשעה באב היום⁴⁶.

אמירת תהילים היום: רק לפני מנחה⁴⁷ ואילך

(43) לאמירת פיוט 'אלי ציון' - נהג הרבי לעמוד (המנהגים השונים בזה ראה נטעי-גבריאל פרק סא סעיף יב, וש"נ).

אין אומרים את הקינות שחוברו בדורותינו לזכר קדושי השואה (ראה 'כפר חב"ד' גיליון 1005 שהרבי שלל זאת. וראה נטעי-גבריאל שם סי"ד).

(44) לוח כולל-חב"ד. אצל אדמו"ר מהורש"ב בשחרית היו מסיימים את התפילה בשעה 12:30 לערך [ואם התחילו בשעה מוקדמת יחסית, הרי שהאריכו הרבה בקינות. וראה בשערי-תשובה ר"ס תקנ"ט, שבמקום שאין מאריכין בקינות, טוב שלא להשכים, בענין שישוהו באמירת הקינות עד סמוך לחצות היום], ואחר כך היה אומר [לעצמו, לא בציון] 'איכה' במשך שעה וחצי לערך, ורק אחרי כן ישב על כסא כרגיל - ספר-המנהגים עמ' 48.

(45) בספר מהרי"ל - מנהגים (הוצאת מכון-ירושלים ס"ע רנה) איתא, שאז, ב'ובא לציון', כן אומרים 'ואני זאת בריתי'. וצ"ב מנהגנו בזה.

(46) שו"ע סי' תקנ"ד ס"כ ומשנה-ברורה שם. וראה נטעי גבריאל פרק עו. הבעייה בולטת בשיחות טלפון. ניתן להתחיל שיחה: 'מַדְבֵּר פלוני...!', ולענות: 'כן', 'שומע'. מותר לברך (כמו: 'מו"ט, בשו"ט, ברוכים תהיו, צום קל), ולרמוז 'שלום' (כמנהג ההמון: הלו, היי, ביי).

(47) ראה בס' 'תורת מנחם' - מנחם ציון ח"א עמ' 312 שהרבי הסביר שבתהילים יש 'נעימות וומירות' שהו עניין של שמחה, שלכן לא אמר תהילים (ברבים) בימי ה'שבעה' בשנת תשמ"ח, עיי"ש הציון לעניין ת"ב בשחרית. נשים רשאיות, לכאורה, לומר (אם נוהגות בזה): 'שיר-שלי, יום, אין כאלוקינו, חת"ת' (ומה שהורה להן הרבי) ענייני 'בית הבחירה' - מייד אחרי חצות היום. גברים אומרים זאת כדלהלן רק אחרי ק"ש בתפילין דרש"י - כנראה כסדר ההשלמה דשחרית.

המנהגת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב המובאת בפנים מוכח שאפילו למנהג רבותינו אין זה "כרגיל", שהרי רק לבש את הטלית ומיד פשטו ואח"כ הניח תפילין (בלבד) והתפלל. למעשה יש ללבוש את הט"ק שישנו בו בלילה, או ע"פ"כ ללבשו כשהידיים אינן נקיות, כדי שלא להתחייב בברכה (ראה לקט ישר עמ' קי ענין ג, משנ"ב ס"ק ב, ולוח דבר בעת).

(37) מנהג העולם, נטעי-גבריאל פנ"ח סכ"ב וש"נ.
(38) משיחת כ"ק אדמו"ר מהור"צ נ"ע - ספר-המנהגים, ועיי"ש בהערה. וראה 'רשימות' (הנ"ל הערה 31). הרבי לא אמר תהלים באותו זמן, אלא (כפי המסופר - וחלק ממראות קודש): בשנים הראשונות קרא ברשימות הצמח-צדק. בשנות הלמ"ד היה מביא סידור וקינות ועוד משהו. בשנים תשל"ב ותשמ"ט עיין בסידור. בשנת תשל"ה עיין גם בקינות.

(39) לוח כולל-חב"ד בצום גדליה, ע"פ שו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה.
(40) מי שאינו מתענה - ישתדל (אם אפשר - באמירה לגבאי מראש) שלא יקראוהו לעלות לתורה, ראה הדעות בס' פסקי-תשובות סי' תקס"ה ס"ק ז.

(41) וכן נהג הרבי (בשנת תשמ"ח), וכמ"ש בשערי-אפרים שער ח סעיף צט, וזאת למרות דברי אדה"ז (ע"פ המג"א) בשו"ע שלו סי' רב ס"ב וי"ח, שאין להפסיק בקדיש בין המפטיר להפטרה (וכמו שהקשה בגיליון רע"א לסי' תקנ"ט ס"ד). וראה בס' בירור-הלכה תנינא סי' תקנ"ט, שריכו עשרות שיטות הסבורות שיש לנהוג כן (אך לא ביאר הטעם). הנושא נדון בהתקשרות, גיליונות: תתל"ו, תתמ"ו, תתנ"ו.

(42) מ"א סי' תקנ"ט ס"ד. ההזרת הס"ת - לוח כולל-חב"ד (מקורות בס' נטעי גבריאל ס"פ ס).

אומרים את כל שלוש הפרשיות⁵⁶). שיר-שלי-יום⁵⁷.
 אין כאלוקינו, וכל השיעורים (כולל: חת"ת⁵⁸.
 וענייני בית הבחירה⁵⁹) השייכים לשחרית⁶⁰.
 אחר-כך⁶¹ סדר תפילת מנחה: וידבר. קטורת.
 אשרי. חצי קדיש. קוראים 'יחל' לשלושה אנשים,
 והשלישי מפטיר ב"דרשו ה' בהימצאו". יהללו.
 חצי קדיש⁶². שמונה-עשרה. בתפילת לחש אומרים
 'נחם' בבונה ירושלים, ו'עננו' ב'שומע תפילה'⁶³.
 שכח 'נחם' - אומרה בכרכת 'שמע קולנו' אחר
 'עננו', או ב'רצה' קודם 'ותחזינה', או ב'מודים'
 קודם 'ועל כולם', ואם שכח - אינו חוזר. שכח
 'עננו' - יאמרנה (ללא חתימה) אחר 'אלוקי נצור'
 קודם 'יהיו לרצון'. בחזרת הש"ץ אומר 'עננו' בין
 גואל לרופא, 'נחם' בבונה ירושלים, "אלוקינו
 ואלוקי אבותינו, ברכנו..." (או נשיאת כפיים -
 לנוהגים אותה בכל יום. ונוטלים תחילה ידיהם

(השלמה - אחרי חצות הלילה, כרגיל⁴⁸).
 אמירת חומש ותניא דחת"ת היום: רק לפני
 מנחה²⁷ ואילך (השלמה - מצאת הכוכבים, כרגיל).
 לימוד הרמב"ם היום: רק במוצאי היום⁴⁹.
 לימוד ענייני בית-הבחירה היום: אחרי חצות
 היום (השלמה - מצאת הכוכבים)⁵⁰.
 עד חצות היום⁵¹ אסור לעשות מלאכה שיש
 בה שיהוי קצת, ואין מכינים צורכי סעודה, ואין
 יושבים על הספסל⁵².
 כתב הרבי נשיא דורנו: "לא ראיתי את כ"ק
 מו"ח אדמו"ר הולך לבית-החיים בתשעה באב⁵³.
 מנחה:
 תפילת מנחה - בשעה מאוחרת יחסית⁵⁴.
 'אגרא דתעניתא' (=דמי הסעודות שנחסכו בגלל
 התענית) - נותנים לצדקה לפני תפילת מנחה⁵⁵.
 מתעטפים בטלית ומניחים תפילין בברכה.
 קריאת-שמע (כדי לומר קריאת-שמע בתפילין,

56 אך אין לחזור תיבות "ה' אלוקיכם אמת" (ראה אג"ק חט"ז עמ' רצד).

57 לגבי אמירת 'בית יעקב', כההוראה בסידור אדמוה"ז בכל יום שאין אומרים תחנון, ניתן היה לומר שהדבר נכלל בהוראה לומר שיר-שלי-יום. אמנם בשער-הכולל (פ"א סעיף כג) הביא מס' סדר היום, ש'בית יעקב' הוא מעניין שיקבל הא"ל תפילתנו, 'ויהיו דברי אלה אשר התחננתי קרובים אל ה'", וגם שיר המעלות שייך לקבלת התפילה. ולפי נוסח אדמוה"ז ביום שאין אומרים תחנון "כיוון שגמר תפילתו ואמר אשרי ובא לציון וגם קדיש תקבל - אין שייך לומר 'ויהיו דברי אלה אשר התחננתי'", עכ"ד. וא"כ, לכאורה, כיוון שהיום אין אנו אומרים זאת מיד אחרי שחרית, אין מקום לאמירה זו כעת. וע"ע.

58 לכאורה, את שיעור התניא ניתן היה לומר בבוקר, ראה לעיל ובהערה 31, אבל מהלשון 'כל השיעורים' משמע שסדר האמירה צ"ל דווקא אחרי שחרית. ואגב, התניא שהרבי היה אומר לפני התפילה, לא היה מהשיעור היומי.

59 ראה ספר-השיחות תנש"א ח"ב עמ' 691 (ושם, שיש לזה השלמה במוצאי היום). אך בשיעור הרמב"ם היום, ההוראה במורה-שיעור, המוגה, היא ללמוד (רק) במוצאי תשעה באב. (ראה 'התקשרות' גיליון כח עמ' 16, גיליון לו עמ' 15 וגיליון נב עמ' 16).

60 ספר המנהגים. ראה גם אג"ק חלק יז עמ' קמו, שטוב ללמוד שיעורי חת"ת בסמוך לשחרית. ובשו"ע אדה"ז סי' קנה ס"א, שכן עדיף לגבי כל שיעורי תורה הנלמדים ביים.

61 ספר המנהגים. סדר התפילה - לוח כולל-חב"ד (וראה לעיל הערה 41).

62 כשהתפלל הרבי כש"ץ (ברוב התעניות בשנת תשמ"ח-מ"ט), התחיל את החצי קדיש אחרי הכנסת הס"ת לארה"ק.

63 מי שאינו מתענה, לא יאמר 'עננו' (גם לא "ביום צום התענית הזה"). ראה הדעות בזה בפסקי תשובות סי' תקס"ה ס"ק א.

48 מפשטות הלשון בספר-המנהגים "וכל השיעורים השייכים לשחרית".

49 כן הוא ב'מורה שיעור' לרמב"ם (מוגה). ואולי כיוון שלא רצה הרבי להקל בדין ת"ב, קבע מראש שילמדו זאת בלילה לימוד כסדרו, לא בגדר "השלמה" (משא"כ חת"ת, כמבואר באג"ק כרך יג עמ' שלא). אף שבכל יום עיקרו ביום דווקא, כמ"ש בשה"ש תשמ"ט ח"א עמ' 194 הערה 39.

50 סה"ש תנש"א ח"ב עמ' 691 סוף הערה 1.87.
 51 ב'תורת-מנחם - התוועדיוות' תשי"א שבהערה 22: "כפי שראיתי על הרבי - הנה בתשעה באב לאחר חצות היום לא היתה ניכרת עליו מתיחות ועצבות".

52 לוח כולל-חב"ד, על-פי שו"ע שם סכ"ב ונו"כ.

53 ספר-המנהגים עמ' 47. וראה הסבר ע"ז באג"ק חלק יא עמ' שז.

54 ספר-המנהגים שם, ע"פ שו"ע אדה"ז סימן קכט. וראה בס' 'מנהג ישראל תורה' סי' תקנ"ה ס"ק ב, שיש המתפללים מנחה גדולה בת"ב כזריזין מקדימין להנחת תפילין, ודחה זאת. וכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו היה מתפלל בקביעות בכל התעניות, כולל תשעה באב, בשעה הרגילה לתפילת מנחה בכל יום (15:15).

בכף-החיים סי' תקנ"ט ס"ק יט הביא מס' פתחיעולם (שמחברו היה מחסידי חב"ד), שבמנחה תולין את הפרוכת במקומה כמו שלובשים את הטלית. וכן מנהגנו, וכך נהגו אצל הרבי (הרה"ח ר"ל ש' גרונר).

55 כדאיתא בספרים (מטה-משה סי' תשנ"ו, אליה-רבה סי' תקס"ו) ש"ק ב) שביום התענית יש ליתן סכום הסעודות לצדקה, כדי שדמי המאכלים שאינו אוכל ושותה באותו יום אכן יעלו לקדושה ממש - 'התוועדיוות' תשמ"ט ח"ב עמ' 460.

תחילה¹³. בלילה אין אוכלים בשר ואין שותים יין⁷⁰. בק"ש שעל המיטה אומרים וידוי⁷¹. עד חצות היום יש להימנע גם מברכת 'שהחינו'. "אולי יש לומר שבהוספה בלימוד (דט"ו באב) מתחילים כבר מתשעה באב ואילך"⁷². יש לערוך 'סיום' גם במוצאי תשעה באב⁷³.

הרבי הציע להתוועד שלוש פעמים אחרי ת"ב: "ועל כל פנים: בחמשה עשר באב, ובשבת "שלו" שלאחריו, ובשבת שלאחריה, שבת מברכים חודש אלול, חודש החשבון (והתשלומין) דימות שנה זו. ובשלוש פעמים הווי חזקה..."⁷⁴. " ... ולקשר ה'סיום' (ב'משפט' - הלכה) גם עם נתניה לצדקה. ובמקום המתאים - לקשר את ה'סיום' - "יומא טבא לרבנן" - גם עם סעודה והתוועדות. ויש לפרסם זאת בכל מקום האפשרי..."⁷⁵. "הנוסעים למקומות שונים... ייקחו עמם קופת צדקה... שמזכירה ומעוררת אודות נתנת הצדקה בפועל"⁷⁶.

(70) עליפי הרמ"א ס' תקנ"ח.
לאחר קידוש לבנה במוצאי ת"ב תש"ל, החלו הת' לזמר בנוכחות הרבי "כי אלוקים יושיע ציון", והרבי נוף בהם מיידית ושאל "היכן המשפיע?". באומרו שזה דבר טוב, אבל ע"פ שו"ע צריך להמתין עד מחר בצהרים.
(71) ע"פ התוועדיות תשמ"ג ח"ג עמ' 1414.
(72) לקוטי שיחות חלק יד עמ' 206, הערה ד"ה 'בנתנם סימן', עיי"ש.
(73) "ועי"ז תהיה מעלה נוספת - שני סיומים (בת"ב עצמו ובמוצאי ת"ב), ש'כפול' קשור עם הגאולה" - 'התוועדיות' תשמ"ט ח"ד עמ' 94.
(74) לקוטי שיחות חלק לט עמ' 229.
(75) ספר השיחות תנש"א ח"ב עמ' 733.
(76) 'התוועדיות' תשמ"ח ח"ד עמ' 121, 123.

עד הפרק⁶⁴). קדיש תקבל. עלינו. קדיש יתום⁸. לאחר מנחה⁶⁵ (קודם השקיעה⁶⁶), מניחים תפילין דרבנותם⁶⁷ ואומרים קריאת שמע, קדש, והיה כי יביאך, ושש זכירות (שהם בכלל סדר היום)²⁷. סיום הצום: בצאת הכוכבים. בת"א בשעה 20:03.

יום רביעי במנחת אב

"כמדומה, שבלי למוצאי תשעה באב נוטלין את הידיים ג' פעמים לסירוגין כמו נטילת ידיים שחרית, אבל בלא ברכה⁶⁸. הנטילה - לפני קידוש לבנה⁶⁹. וכן נועלים הנעליים ורוחצים הפנים

(64) הוראת הרבי ביר"כ, ראה 'אוצר מנהגי חב"ד' אלולתשרי עמ' ריו, ושם, שגם הם צריכים ליטול ידיהם במוצאי היום ג"פ לסירוגין עד הפרק.
(65) הרבי נהג תמיד להניח בבוקר (ראה לעיל ע"י ציון 39) רק תפילין דרש"י. למנחה הניח שוב תפילין דרש"י, ולאחריה חלץ אותן בחדרו והניח תפילין דר"ת, ואחריהן תפילין דשימושא רבא ורב"ד.
(66) ראה פסקי הסידור אות נג. קובץ 'אהלי שם' גיליון ז, עמ' רלח. אך מסתבר, שמי שלא הניח עדיין - יניח גם אחרי השקיעה. וראה דיון בזה ב'התקשרות' גיליונות: תשפ"ג, תשפ"ז, ת"ת, תת"ז.
(67) לעצם ההנחה בת"ב - "מסיפורי כ"ק מו"ח אדמו"ר על דבר הנהגות אביו כ"ק אדמו"ר מהרש"ב. והוא דלא כמו שכתב במשמרת שלום ס"מ משו"ת הרמ"ע מפאנו" - ספר המנהגים שם [וראה שם הלן עמ' 77 אודות אבל ר"ל בתוך שבעה שיניח תפילין דר"ת, בשם הרה"צ הרה"ח ר' הלל מפאריטש, ושכן מובא בשם המקובל מוהר"ר שלום שרעבי].
(68) "לא שמעתי זה בפירוש, אבל למדתיה מהנהגת מוצאי יום הכיפורים" - ספר המנהגים.
(69) כמו במוצאי יום הכיפורים - אג"ק חלק כ עמ' רפד.

לזכות

אנשי החסד הדגולים

הרה"ח ר' אברהם משה דייטש והרה"ח ר' גבריאל גופין שיחיו
ולע"נ האחים הרה"ח ר' זלמן יודא ור' יוסף יצחק,
בני הרה"ח ר' שלום ישעי' ע"ה דייטש